

ทฤษฎีภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ : การวิเคราะห์สถาปัตยกรรมในเกาะรัตนโกสินทร์

ศตวรรษที่ ๒๑

Critical regionalism theory: an analysis of architecture in Rattanakosin island

Satanan Chanowanna^{1*}

^{1*} คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

^{1*} Faculty of Architecture, Silpakorn University

* Corresponding author. E-mail address: Chanowanna@gmail.com

received: August 11, 2020

revised: November 27, 2020

accepted: December 23, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาวิเคราะห์สถาปัตยกรรมในเกาะรัตนโกสินทร์ โดยศึกษากรู๊ปตัวอย่างอาคาร 8 หลัง ตามทฤษฎีภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ของ Kenneth Frampton โดยใช้วิธีวิเคราะห์รูปทรง องค์ประกอบ วัสดุและความสอดคล้องกับบริบทโดยรอบ เพื่อสร้างชุดคำอธิบายบนกรอบทฤษฎีภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ ผลการศึกษาพบว่า กรู๊ปตัวอย่างมีวิธีออกแบบโดยใช้ไวยากรณ์และองค์ประกอบสถาปัตยกรรมในแบบต่าง ๆ คือ 1) อาคารประเภทสถาบันจะมุ่งสร้างไวยากรณ์ที่เป็นเอกลักษณ์โดยผัง การจัดมวล และรายละเอียดหลักของรูปทรงอาคาร เช่น การใช้ผังบังแดด การสร้างผนังอาคาร จังหวะของเสาและการยื่นหรือถอยร่นผนัง 2) อาคารทางพาณิชย์จะเน้นการตกแต่งรายละเอียด การใช้วัสดุสีสันทันและการตกแต่งผิวผนังอาคารได้อย่างสอดคล้องกับทฤษฎี แม้การออกแบบสะท้อนความเป็นภูมิภาคนิยมอย่างได้ผล แต่ก็พบว่าในบางอาคารมีการตกแต่งเลียนแบบวัสดุท้องถิ่นอย่างผิวเผินขาดความลึกซึ้ง ข้อที่น่าสังเกต คือการออกแบบอาคารประเภทพาณิชย์กรรมมักจะไม่นับมวลของรูปทรงเท่างานประเภทสถาบัน แต่ส่วนงานอาคารประเภทพาณิชย์กรรมนั้นมักจะมุ่งเน้นความรู้สึกของการสัมผัสจับต้องอย่างใกล้ชิดและชัดเจน รวมถึงให้ผลต่อจิตใจผู้ใช้หรือลูกค้ามากกว่า กล่าวได้ว่าสถาปัตยกรรมที่เลือกศึกษานั้นแม้เป็นไปตามทฤษฎีภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์แต่ก็มีกลวิธีที่ใช้แตกต่างหลากหลาย และนอกจากนี้ยังมีลักษณะเฉพาะบางประการเพิ่มเติมจากตัวอย่างตามทฤษฎีของ Frampton คือการเล่นกับความทรงจำโดยการสร้างโครงเรื่องวาทกรรมแนวความคิดรวมถึงชื่อโครงการซึ่งพบในอาคารบางหลัง เมื่อเป็นโครงการปรับปรุงตกแต่งอาคารเก่ามีการเลือกใช้วัสดุของเดิมเพื่อแสดงเนื้อแท้เดิมที่เป็นวัสดุของเก่าที่เคยถูกซ่อนอยู่

คำสำคัญ: สถาปัตยกรรม ภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ เกาะรัตนโกสินทร์ อัตลักษณ์

ABSTRACT

This paper analyzes eight cases of architecture in Rattanakosin Island using the theory of Critical Regionalism posited by Kenneth Frampton. It analyzes forms, elements, and materials while also examining their contextual relevance, which aims at a new interpretation of Rattanakosin Island's architecture in the theoretical viewpoint of Critical Regionalism. The finding reveals that all the cases imbue the grammars of Critical Regionalism architecture. According to the analysis, the attributes of Critical Regionalism as the identity of these buildings are characterized by 1) For the institutional buildings, they are likely shaped by a peculiar grammar that intertwines fragmented planning schemes with details of mass and volume, for instance, the use of sun breakers, and even abstraction of forms; 2) The cases embody meticulous-detail decoration, including colors and textures of materials and skin adornments for commercial buildings. Pastiche, however, is also found in some buildings decorated in flashy colors and tones. The commercial buildings focus more on tactile sensibility since they pursue an intimate interaction of the users; these tactics heighten the experience for the users. The eight cases demonstrate various approaches relevant to Frampton's theory;

however, transcending the listed techniques of Frampton, some cases furthered employ discourses on memory and marketing themes, and, for the cases of renovation, it reveals a technique of deepening the building skins in order to display the old memory used to be concealed.

Keywords: Critical Regionalism, Architecture, Rattanakosin Island, Identity

บทนำ

การแพร่หลายของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในประเทศตะวันตกตั้งแต่ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 และต่อมาพัฒนาเข้าสู่แนวความคิดสถาปัตยกรรมสากล (The International style) มีส่วนทำให้สถาปัตยกรรมเดิมอันเป็นอัตลักษณ์ท้องถิ่นในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกที่เริ่มเสื่อมสลายลง จนเกิดกระแสอนุรักษ์ที่วิพากษ์วัฒนธรรมและรูปแบบอาคารแบบเดิมนั้นอาจหายสาบสูญไปในที่สุด สถาปัตยกรรมสมัยใหม่มักใช้รูปทรงบริสุทธิ์ปราศจากส่วนประกอบประดับตกแต่ง รูปแบบใหม่เหมาะแก่การใช้ชีวิตสมัยใหม่ที่วิวัฒน์ตามกระแสโลกาภิวัตน์แบบตะวันตก จนถึงหลัง ค.ศ. 1960 (ราว พ.ศ. 2510) เกิดกระแสตื่นตัวในวงวิชาการตะวันตกเกี่ยวกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมของท้องถิ่น งานวิชาการที่เสนอแนวความคิดในการฟื้นฟูสถาปัตยกรรมของภูมิภาคในวิธีต่าง ๆ ได้แก่งานเรื่องการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เช่น งานของ Rudofsky (1964) และแนวทางการออกแบบอาคารพื้นถิ่น เช่น งานของ Fathy (1973) อย่างไรก็ตามงานวิชาการส่วนมากมักเป็นการมุ่งฟื้นฟูศิลปสถาปัตยกรรมแบบเดิม แต่ในเวลาต่อมาเมื่อผู้เสนอแนวคิดทฤษฎีสถาปัตยกรรมภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ (Critical Regionalism Architecture) เป็นการประยุกต์แนวคิดท้องถิ่นเข้ากับสถาปัตยกรรมสมัยใหม่อยู่บนพื้นฐานการบูรณาการสิ่งใหม่เข้ากับสิ่งเก่าซึ่งได้รับการยอมรับในความเหมาะสมในการนำไปใช้จริงในโลกยุคปัจจุบัน

สำหรับประเทศไทยแนวนิยมสถาปัตยกรรมสมัยใหม่นั้นเริ่มขึ้นราวช่วงหลัง พ.ศ. 2575 หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบจากสถาปัตยกรรมไทยประเพณี ทั้งบ้านเรือนไม้ และอาคารตึกที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และในส่วนของอาคารประเภทวังและอาคารราชการที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกอันเป็นอาคารชนิดใหม่ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงรัชกาลที่ 5 และในช่วงหลัง พ.ศ. 2475 นี้เองที่อาคารยุคใหม่ได้รับการสร้างเป็นแบบสมัยใหม่แทบทั้งสิ้น ซึ่งพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ถือเป็นศูนย์กลางของความเจริญในระยะแรก หลักฐานแรกที่แสดงให้เห็นการเริ่มต้นของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ก็คือ โรงมหรสพหลวงศาลาเฉลิมกรุง (สร้างใน พ.ศ. 2473-2476) ที่ออกแบบโดยหม่อมเจ้าสมัยเฉลิม กฤดากร และต่อมาจึงมีการสร้างอาคารตลอดแนวถนนราชดำเนินกลาง ซึ่งสะท้อนความก้าวหน้าและแนวนิยมของโลกตะวันตกในยุคดังกล่าว

หากย้อนกลับไปที่พิจารณาถึงพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมในยุคสมัยใหม่ คือนับตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2475 นั้นมีผู้ศึกษารูปแบบและแนวคิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลจากเงื่อนไขทางสังคมการเมือง อาทิ ชาตรี ประทีปนันทนาการ (2552) และ Noobanjong (2003) และโดยเฉพาะเน้นถึงพัฒนาการในช่วง พ.ศ. 2475-2500 ถึงบทบาทวาทกรรมและการแสดงออกทางความคิดอัตลักษณ์ของรูปแบบสถาปัตยกรรมซึ่งชี้ชัดว่าความเปลี่ยนแปลงนั้นดำเนินไปสู่แนวทางเดียวกันกับตะวันตก และแน่นอนว่านับวันจะยิ่งเผชิญกับการสูญสลายของอัตลักษณ์มากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นวัฒนธรรมและรูปแบบอาคารแบบเดิมนั้นอาจหายสาบสูญ ถูกหลงลืมเนื่องด้วยกระแสโลกาภิวัตน์ (วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2525) อย่างไรก็ตาม กระแสการแสวงหารูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีอัตลักษณ์แบบปัจจุบันที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทยได้รับความสนใจมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะได้จากงานวิชาการบทความเชิงทฤษฎีที่ได้รับการตีพิมพ์ในช่วงเวลาหลังจาก พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา มีการวิพากษ์วิจารณ์ถึงการนำเอารูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกมาใช้อย่างมากเกินไปจนเข้าขั้นวิกฤต (วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, 2529; คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527) แนวโน้มในช่วงเวลานั้นซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้น ที่ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวของนักวิชาการและสถาปนิกไทยในการแสวงหาอัตลักษณ์ร่วมสมัยในแนวทางต่าง ๆ สำหรับในสายวิชาสถาปัตยกรรมไทยประเพณีที่มองการอนุรักษ์สืบสานฉันทลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยอันมีไวยากรณ์เฉพาะเอาไว้ ในขณะที่สายวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ที่เสนอให้นำองค์ประกอบเรือนพื้นถิ่นมาใช้ โดยทำความเข้าใจภาษาและไวยากรณ์ของเรือนของชาวบ้านและการประเมินคุณค่าเชิงศิลปะ (อรศิริ ปาณินท์ และคนอื่น ๆ, 2527; วีระ อินพันทัง, 2545; วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2524, 2525) และการนำสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนำมาใช้ในการออกแบบ อาทิ โรงแรมชิกเซ้นส์เกาะยวน้อยของศรีณย์ สุนทรสุข และบทความของเขา (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, 2547)

มีงานวิชาการและกิจกรรมที่พยายามแสวงหา “อัตลักษณ์” ในการออกแบบสถาปัตยกรรมในทำนองเดียวกันกับทฤษฎีสถาปัตยกรรมภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ (คมสัน ธีรภาพวงศ์, 2548; นวนัฐ โอศิริ, 2548) โดยเฉพาะช่วงเวลา พ.ศ. 2530-2540 เช่น บทความของ ชาตรี ลดาลลิตสกุล (2538), วิมลสิทธิ์ หรยางกูร (2536) และการจัดงาน “งานสถาปนิก 36 สถาปัตยกรรม

ไทย ประเพณี และแนวทาง สืบต่อวิถียุณยาน” ของสมาคมสถาปนิกสยามฯ ใน พ.ศ. 2536 ที่มีการสัมมนาและการประกวดแบบสถาปัตยกรรมเพื่อค้นหาอัตลักษณ์ของไทย แม้ในขณะที่มีความพยายามวิจัยค้นหารูปแบบสมัยใหม่ที่ยังอ้างไว้ซึ่งความมีเอกลักษณ์ของไทย แต่การใช้รูปแบบไทยประเพณีในลักษณะทำซ้ำอย่างตรง ๆ มักจะถูกวิจารณ์ (ชาติรี ประกิตนันทการ, 2552; เอกรินทร์ พึ่งประชา, 2545) ด้วยสาเหตุดังกล่าวจึงเป็นที่น่าสนใจว่า “อัตลักษณ์” ความเป็นไทยร่วมสมัยนั้นควรมีลักษณะเช่นไร อย่างไรก็ดี การหาคำตอบดังกล่าวได้มีผู้สนใจศึกษาอยู่จำนวนหนึ่ง อาทิ วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคนอื่น ๆ (2561) Thaveeprungsriporn (2007) และ King (2006) ซึ่งทั้งหมดล้วนเสนอแนวคิดอัตลักษณ์สถาปัตยกรรม ในแง่มุมทั้งเชิงนามธรรม และรูปธรรม

แม้จะมีนักวิชาการหลายท่านอธิบายการสร้างอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ซึ่งมักมีการอ้างอิงหรือทบทวนทฤษฎีสถาปัตยกรรมภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์เพื่อการสร้างทฤษฎีของตนเอง แต่ในบทความนี้จะเป็นการนำเสนอวิธีที่จะนำทฤษฎีนี้มาใช้ทดลองวิเคราะห์สถาปัตยกรรมในพื้นที่และอาคารกลุ่มตัวอย่างที่ยังขาดการศึกษาวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีนี้ ว่ามีกลวิธีและแนวคิดอย่างไร อย่างไรก็ดี ด้วยเหตุที่ว่าแนวคิดภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์เป็นทฤษฎีจึงเป็นเพียงแนวทางกว้าง ๆ ซึ่งใช้ได้กับทั่วโลก แต่คำถามคือถ้าต้องประยุกต์ใช้ในประเทศไทยควรใช้ไปในทิศทางใด และแม้จะมีนักวิชาการหลายคนกล่าวถึงหรือนำมาใช้อธิบาย แต่ก็พบว่ายังไม่มีผู้ใดนำมาวิเคราะห์สถาปัตยกรรมในประเทศไทยอย่างเป็นระบบเพื่อสร้างชุดวิธีการออกแบบตามแนวทางนี้ได้ อย่างเจาะจงมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์การวิจัย

บทความชิ้นนี้จะนำเสนอแนวทางการแสวงหาอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยโดยใช้กรอบความคิดทฤษฎีสถาปัตยกรรมภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ เพื่อสืบค้นจากอาคารตัวอย่างในเกาะรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้เพื่อจะสร้างชุดคำอธิบายว่า การออกแบบสถาปัตยกรรมอัตลักษณ์แบบไทยที่มีความเป็นสมัยปัจจุบันโดยไม่ย้อนกลับไปทำการผลิตซ้ำรูปแบบไทยประเพณี หรือสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นจะทำได้อย่างไร ซึ่งคำตอบจะขยายองค์ความรู้เรื่องการประยุกต์รูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีอัตลักษณ์ร่วมสมัยนอกจากนี้จะขยายรายละเอียดเพื่ออธิบายแนวคิดของ Frampton ในการประยุกต์ใช้ในประเทศไทยโดยวิเคราะห์วิธีการที่ผู้ออกแบบใช้ในการทำให้อาคารสะท้อนความเป็นถิ่นที่ โดยเลือกศึกษาเฉพาะกรณีในบริเวณที่เลือกและเนื่องจากเกาะรัตนโกสินทร์เป็นพื้นที่อนุรักษ์แต่ยังเป็นพื้นที่ที่มีพลวัต คือมีการก่อสร้างใหม่ ๆ และการตกแต่งอาคารใหม่อย่างต่อเนื่องจึงมีความน่าสนใจว่าการออกแบบอย่างไรให้ธำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่ ซึ่งในบทความนี้จะใช้ทฤษฎีภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ในการวิเคราะห์

นอกจากนี้วัตถุประสงค์อีกประการหนึ่งที่สำคัญคือเพื่อสร้างชุดคำอธิบายบนกรอบทฤษฎีภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ บทความนี้จะอิงอยู่บนสมมติฐานที่ว่า สถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นหรือปรับปรุงขึ้นในช่วงเวลาร่วมสมัยของปัจจุบัน คืออายุไม่เกิน 50 ปี นั้นสามารถวิเคราะห์เพื่อหาคำอธิบายทางสถาปัตยกรรมภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ได้ นอกจากนี้เพื่ออธิบายว่าอาคารที่เลือกมาทำศึกษานั้น ยังจะมีลักษณะหรือกลวิธีอื่นใด ที่สามารถใช้คำอธิบายขยายองค์ความรู้ทางเทคนิคในการสร้างอัตลักษณ์แห่งถิ่นที่นั้น ๆ เพิ่มเติมขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเป็นภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีที่เสนอแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมให้สะท้อนความหมายและความสำคัญของสถาปัตยกรรมท้องถิ่นเช่น Frampton (1992) และ Eggener (2002) แม้ในเวลาพร้อมสมัยกันกับ Frampton จะมีผู้เสนอให้นำอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมของภูมิภาคต่าง ๆ กลับมาใช้ใหม่ อย่างไรก็ดี ประเด็นสำคัญก็คือ รูปแบบพื้นถิ่นแบบเดิมมีอาจนำมาใช้ได้อย่างเหมาะสมกับวิถีชีวิตในปัจจุบันได้โดยตรง ๆ (Frampton, 1992) ฉะนั้นการนำอัตลักษณ์ของท้องถิ่นกลับมาใช้ใหม่อีกนั้น จึงมีใช้การทำซ้ำหรือลอกเลียนของเก่า ทว่าเป็นการมุ่งสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่ที่สามารถสะท้อนคุณลักษณะแบบเดิมที่สามารถสนองตอบต่อแบบชีวิตสมัยใหม่ได้อย่างกลมกลืน (Frampton, 1992)

แม้แนวทางการรักษาหรือสร้างอัตลักษณ์ความเป็นถิ่นที่ในสถาปัตยกรรมจะมีผู้เสนอไว้ในหลายแนวทาง แต่ทฤษฎีการสร้างอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมที่เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในระดับสากล คือ “สถาปัตยกรรมภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์” (Critical Regionalism) ของ Kenneth Frampton (1992) ที่มุ่งสืบสานตัวตนของวัฒนธรรมของภูมิภาค ท้องถิ่น หรือประเทศ โดยมีนักวิชาการที่สนับสนุนกระบวนการตามทฤษฎีนี้ในระดับสากล อาทิ Tzonis & Lefavre (2003) และในประเทศ อาทิ วิญญู อาจรรักษา (2560) และคมสัน อธิภาวงศ์ (2548) ทฤษฎีนี้เสนอแนวทางการออกแบบสถาปัตยกรรมรูปแบบร่วมสมัยใหม่ที่

ผนวกไว้ด้วยส่วนประกอบหรือแนวคิดบางประการที่มีความเป็นภูมิภาค ยึดโยงกับถิ่นที่นั้น ๆ อย่างเหมาะสม Frampton (1992) อธิบายกลวิธีในการออกแบบ 6 ประการ ประกอบด้วย :

1. ทำขนาดสัดส่วนให้เล็ก หรือการย่อมวลอาคารลง หลีกเลี่ยงการใช้รูปทรงที่เป็นอย่างประติมากรรม (อันเป็นอุดมคติของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่)
2. ทำอย่างเคารพ-กลมกลืน ทั้งที่ตั้งและอาณาเขตและการสอดคล้องกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม ไม่แข่งหรือโดดเด่นบริบทโดยรอบ
3. ให้ความสำคัญแก่การลงลึกในศิลปะรายละเอียดของส่วนประกอบ (tectonics) มากกว่าการสร้างรูปทรงบริสุทธิ์ที่เรียบเกลี้ยง (pure form)
4. คำนึงถึงภูมิอากาศวิทยา (climatology) ปัจจัยกายภาพที่ตั้ง แสงแดดและสภาพภูมิประเทศ และหลีกเลี่ยงการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ (ตัวอย่างเช่นการต้องใช้เครื่องปรับอากาศมากขึ้นโดยไม่จำเป็น)
5. คำนึงถึง ผัสสะ และประสบการณ์มนุษย์
6. นำเอาองค์ประกอบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจากท้องถิ่นบริเวณโดยรอบมาใช้ แต่มีข้อแม้ว่าต้องผ่านกระบวนการ “ปรุงใหม่” ด้วยการหยิบยืมหรือการปรับให้เป็นนามธรรม ให้เหมาะสมกับโจทย์นั้น ๆ ทั้งยังมีความทันสมัย

วิธีการออกแบบนั้นทำได้โดยนำหลักเกณฑ์ทั้งหกข้อดังกล่าวผนวกลงไปในโครงสร้างสถาปัตยกรรมสมัยใหม่เพื่อสร้างสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่มีอัตลักษณ์ Frampton (1992) เขาได้ยกตัวอย่างอาคารที่เข้ากับหลักเกณฑ์ อาทิ ในญี่ปุ่น เช่น อาคาร Koshino House โดย Tadao Ando เม็กซิโก เช่น อาคาร Satellite City Tower ของ Luis Barragan และ กรีซ เช่น ภูมิสถาปัตยกรรม Philopappus Hill โดย Dimitris Pikionis เป็นต้น อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาอาคารเหล่านั้นก็พบว่ามีลักษณะรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ทั้งสิ้น ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมที่ Frampton กล่าวถึงสำหรับภูมิกษณิคมเชิงวิพากษ์นั้น โดยพื้นฐานแล้วจะต้องแต่มีลักษณะเป็นสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่มีบางส่วนหรือรายละเอียดหรือลูกเล่นที่เชื่อมโยงกับแนวคิดของท้องถิ่น อย่างไรก็ตามก็จะเป็นลักษณะที่ผสมผสานอย่างแยบยลมากกว่าแบบตรงไปตรงมา

ระเบียบวิธีวิจัยและเครื่องมือวิจัย

ประการแรก คือ สร้างกรอบการวิเคราะห์จากการศึกษาทฤษฎีภูมิกษณิคมเชิงวิพากษ์ของ Frampton ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นเครื่องมือวิเคราะห์อาคารกลุ่มตัวอย่าง การศึกษาวิเคราะห์ที่ใช้หลักเกณฑ์หกประการ ทั้งนี้เพื่อหาคำตอบว่าอาคารเหล่านั้นมีวิธีการออกแบบเพื่อให้มีอัตลักษณ์ความเป็นภูมิภาคอย่างไร

ประการที่สอง คือ การศึกษาได้เลือกพื้นที่ในเกาะรัตนโกสินทร์ เกณฑ์การเลือกอาคารที่นำมาศึกษาจะศึกษาเฉพาะประเภทอาคารสาธารณะในเกาะรัตนโกสินทร์ เป็นกลุ่มตัวอย่างเป็นอาคารจำนวน 8 หลังมาทำการศึกษา ประกอบด้วย :

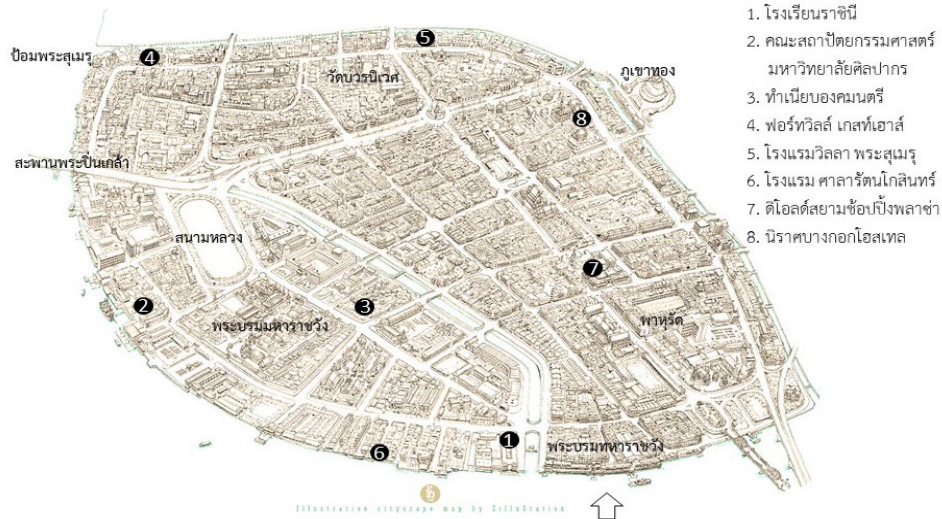
1. โรงเรียนราชินี 2. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 3. ทำเนียบองคมนตรี 4. ฟอรัลวิลล์เกสท์เฮาส์ 5. โรงแรมวิลลาพระสุเมรุ 6. โรงแรมศาลารัตนโกสินทร์ 7. ดิโอดส์สยามซ็อบปีงพลาซ่า 8. นิราศบางกอกโฮสเทล (ภาพ 1)

โดยที่เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี เฉพาะประเภทอาคารสาธารณะ โดยที่การกำหนดขอบเขต คือ ต้องเป็นอาคารร่วมสมัยที่มีอายุไม่เกิน 50 ปี อันเป็นจุดตั้งต้นที่กระแสดรหะหนักถึงความจำเป็นที่ต้องเก็บรักษาไว้ซึ่งสถาปัตยกรรมแบบที่สามารถสะท้อนถิ่นที่หรือภูมิภาคของตนเอง หรือกระแสต้านสถาปัตยกรรมสมัยใหม่แบบสถาปัตยกรรมสากล ซึ่งในกลุ่มตัวอย่างนั้นแม้ได้พิจารณาเลือกรวมถึงอาคารเก่ากว่าที่กำหนดในกรอบอายุนั้นมาก แต่ได้รับการบูรณะตกแต่งทำขึ้นใหม่เพื่อสนองตอบต่อประโยชน์ใช้สอยใหม่ในช่วงเวลาปัจจุบัน

เกณฑ์ในการเลือกกลุ่มตัวอย่าง คือ เป็นอาคารสาธารณะประเภทต่าง ๆ อันเป็นตัวแทนของอาคารที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์ที่ต่างกันในแต่ละประเภทตามประโยชน์ใช้สอย ได้แก่ ก) อาคารทางการศึกษาสองลักษณะ ได้แก่ อาคารโรงเรียนระดับต่ำกว่าอุดมศึกษา ได้แก่อาคารโรงเรียนราชินี และระดับมหาวิทยาลัย ได้แก่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ข) ที่ทำการราชการ ได้แก่ ทำเนียบองคมนตรี ค) ศูนย์การค้า ได้แก่ ดิโอดส์สยามซ็อบปีงพลาซ่า ง) โรงแรมที่พักโดยแบ่งประเภทย่อยออกเป็น อาคารที่สร้างขึ้นใหม่ในรูปแบบภูมิกษณิคมเชิงวิพากษ์ ซึ่งได้แก่ โรงแรมวิลลาพระสุเมรุ และที่ได้รับการบูรณะตกแต่งขึ้นใหม่เพื่อใช้เป็นโรงแรม ซึ่งจะพิจารณาเลือกที่มีแนวทางการออกแบบที่แตกต่างกันโดยแบ่งเป็น การตกแต่งแบบสะท้อนวัฒนธรรมชาติพันธุ์ ได้แก่ ฟอรัลวิลล์เกสท์เฮาส์ และแบบย้อนยุค ได้แก่ นิราศบางกอกโฮสเทล และรูปแบบสมัยใหม่แต่แฝงไปด้วยองค์ประกอบที่เฉพาะตัว ได้แก่ โรงแรมศาลารัตนโกสินทร์ ทั้งนี้กำหนดให้เป็นอาคารที่แสดงออกถึงการเป็นสมัยใหม่ที่มีกระบวนการทำให้เป็นภูมิภาคหรือปรับให้เข้ากับบริบทอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อที่จะใช้กลุ่มตัวอย่างดังกล่าวเป็นตัวแทนในการสร้าง

ชุดคำอธิบายกรอบทฤษฎีสำหรับสถาปัตยกรรมภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ในพื้นที่ศึกษา สำหรับประเด็นการวิเคราะห์กระบวนการแสวงหาอัตลักษณ์ มุ่งวิเคราะห์อาคารที่มีลักษณะพื้นฐานคือเป็นอาคารแบบโครงสร้างที่มีแกนเป็นสมัยใหม่แต่จะมีรายละเอียดหรือองค์ประกอบบางประการที่บ่งชี้รูปแบบเฉพาะตัวที่สามารถอธิบายที่มาของรูปแบบนั้น ๆ ได้ อาทิ ไทยพื้นถิ่น หรือสถาปัตยกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ประยุกต์กับแกนกลางโครงสร้างอาคารและก่อรูปเป็นอัตลักษณ์ของอาคารนั้น ๆ

ในการพิจารณาว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมในเกาะรัตนโกสินทร์มีความเป็นภูมิภาคนิยมหรือไม่มากเพียงใด จำเป็นที่จะต้องศึกษาเปรียบเทียบโดยกับบริบทสถาปัตยกรรมและแนวนิยมที่นิยมทั่วไปด้วย ทั้งในแง่ช่วงเวลาและบริบทพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อที่จะตอบประเด็นคำถามสองประการคือ ประการแรก สถาปัตยกรรมนี้เป็นเพียงสถาปัตยกรรมสมัยใหม่หรือไม่ และประการที่สอง มีลักษณะอันใดบ่งบอกถึงความเป็นภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์หรือไม่ อย่างไร

ภาพ 1 แผนที่เกาะรัตนโกสินทร์ และที่ตั้งอาคารกรณีศึกษา

ภาพ 2 อาคารกรณีศึกษา: 2.1 อาคารสุทธีโรสภา-โรงเรียนราชินี 2.2 คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 2.3 ทำเนียบองคมนตรี 2.4 ฟอรัทวิลส์ เกสท์เฮาส์ 2.5 โรงแรมวิลลาพระสุเมรุ 2.6 โรงแรมศาลารัตนโกสินทร์ 2.7 ดิโอลด์สยามซ็อบปีงพลาซ่า 2.8 นีราศบางกอกโฮสเทล

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาทฤษฎีหลัก

ผลจากการศึกษาพบว่า สถาปัตยกรรมภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์นั้นพบว่า

1.1 ข้อเสนอแนะข้อ กำหนดเพียงให้ออกแบบในลักษณะที่ตรงข้ามกับอุดมคติสถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่ (Anti-International Style) มิได้จำเป็นจะต้องมุ่งสืบต่อรูปแบบของท้องถิ่นนั้น ๆ โดยตรง แต่เป็นการต่อต้านอุดมคติของ

สถาปัตยกรรมสากล (The International Style) เห็นได้จากข้อเสนอที่ให้ลดทอนความแข็งเรียบเกลี้ยงตรงไปตรงมาและความโดดเด่นของรูปทรงลง หลักเสียงลักษณะเหมือนประติมากรรม ให้ลดรูป แตกมวลงและผสานเข้ากับบริบทโดยรอบ

1.2 เป็นทฤษฎีที่นำเสนอแนวทางการประยุกต์แนวคิดเชิงบูรณาการการออกแบบรูปแบบ (Inclusivity) รูปทรงและแนวคิดชิ้นใหม่หาใช้การลอกแบบเดิมไม่

1.3 รูปแบบที่เกิดขึ้นใหม่นั้นทำได้โดยประสานความเป็นท้องถิ่นและสังเคราะห์สร้างขึ้นใหม่ ทั้งตามประโยชน์ใช้สอยใหม่ ระบบการก่อสร้างร่วมสมัยและเข้ากับบริบท

1.4 เป็นการสะท้อนภาพ (allusion) ของวัฒนธรรมหรือรูปแบบเดิม ในเทคนิคใดเทคนิคหนึ่งหรือหลายเทคนิคสานกัน อาจกล่าวได้ว่าเป็นการจำลองลักษณะเชิงนามธรรมโดยอ้อม ซึ่งมีใช้การทำซ้ำ (copy or duplicate) ให้คล้ายคลึงหรือเหมือนกับงานเดิม

2. ผลการวิเคราะห์อาคารกรณีศึกษา

พบว่าเกาะรัตนโกสินทร์มีการพัฒนาการเมืองและสถาปัตยกรรมดำเนินตามวิถีของโลกตะวันตก อาคารใหม่ ๆ สร้างขึ้นแทรกตัวอยู่ในเมืองที่มีความหนาแน่นสูง มักสร้างเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ มีความเรียบง่ายสื่อสารคุณค่าความเป็นโลกาภิวัตน์มากกว่าการบ่งบอกถึงอัตลักษณ์ของตัวตนและถิ่นที่ โดยเฉพาะอาคารที่สร้างขึ้นหลัง พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา

เนื่องด้วยเมื่อทำการวิเคราะห์จะต้องอยู่บนพื้นฐานความเข้าใจถึงที่กล่าวมาแล้วในตอนต้นที่ว่า สถาปัตยกรรมในเกาะรัตนโกสินทร์น่าจะมีลักษณะเชิงอนุรักษ์มากกว่าพื้นที่อื่น จากการสำรวจพบข้อเท็จจริงว่า ในกระบวนการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมในเกาะรัตนโกสินทร์ ผู้ออกแบบอาคารจำนวนหนึ่งได้เริ่มตระหนักและใช้กลวิธีบางประการที่ทำให้อาคารไม่เป็นสถาปัตยกรรมแบบเรียบเกลี้ยง ผู้ออกแบบเหล่านั้นนำกลวิธีต่าง ๆ มาใช้ซึ่งมากบ้างน้อยบ้างแตกต่างกัน หากจะพิจารณาประเมินเพื่อทำความเข้าใจโดยใช้หลักการของ Frampton สามารถพอจะสรุปได้ดังต่อไปนี้

2.1 ในบริบทแวดล้อมเกาะรัตนโกสินทร์และในเกาะรัตนโกสินทร์เองมีอาคารใหม่เกิดขึ้นมากมายในช่วงหลัง พ.ศ. 2510 ส่วนใหญ่เป็นแบบสถาปัตยกรรมแบบสมัยใหม่ ทว่ากลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาที่มีการตระหนักถึงรูปแบบ องค์ประกอบหรือกลยุทธ์บางประการที่พยายามอ้างอิงหรือสร้างอัตลักษณ์ของภูมิภาค แม้ว่าอาคาร 2 หลัง ได้แก่ นิราศบางกอก (ภาพ 10) และศาลารัตนโกสินทร์ (ภาพ 8) ที่เลือกมาศึกษามีได้สร้างขึ้นใหม่ แต่เป็นการดัดแปลงปรับปรุงอาคารเก่า ซึ่งถึงแม้มีข้อจำกัดในการออกแบบที่ต้องคล้อยตามสภาพโครงสร้างอาคารเดิม ก็มีความพยายามเก็บองค์ประกอบเก่าและเพิ่มเติมองค์ประกอบใหม่ให้สะท้อนความเป็นถิ่นที่มากยิ่งขึ้น

2.2 การตระหนักเรื่องอัตลักษณ์และความเป็นถิ่นที่ของอาคารที่เลือกศึกษามีความเข้มข้นและวิธีการแตกต่างกัน กล่าวคือสถาปัตยกรรมภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ในเกาะรัตนโกสินทร์มีการนำเอาหลักการการกระจายรูปทรงออกเป็นมวลด้อยมาใช้อย่างแพร่หลาย แม้ไม่ใช่เป็นแบบแผนตายตัว ทั้งนี้แนวคิดดังกล่าวปรากฏในอาคารสุทธสิริโสภา-โรงเรียนราชินี (ภาพ 3) และวิลลาพระสุเมรุ (ภาพ 7) ที่พบหลักการข้อนี้ชัดเจน โดยเฉพาะในอาคารสุทธสิริโสภา-โรงเรียนราชินีนั้น ในขณะที่อาคารต้องการมีพื้นที่ใช้สอยจำนวนมาก แต่มีการแตกมวลด้อยเป็นก้อนย่อยๆ ทำให้เกิดอาคารคูลมวลด้อยเป็นไปตามหลักการของ Frampton ส่วนในวิลลาพระสุเมรุ นั้น เนื่องด้วยตัวอย่างเป็นโรงแรม อาคารที่เป็นห้องพักในปีกด้านหลังที่ติดไปจากถนนใหญ่ถูกวางผังให้ห้องพักอยู่ในระบบทางเดินจ่ายเดี่ยว (single-loaded corridor) ทำให้อาคารมีความบางลง หากเปรียบเทียบกับอาคารอย่างทำเนียบองคมนตรี (ภาพ 5) กลับมีการใช้รูปทรงแบบเป็นมวลขนาดใหญ่และหนักไม่เข้าทิศทางหลักของ Frampton ส่วน ดิโอลด์สยามซอปปิงพลาซ่า (ภาพ 9) นั้น แม้มีการลดทอนขนาดสัดส่วนลงเป็นมวลด้อยแล้ว ทว่าด้วยการเป็นอาคารประเภทห้างแบบปิด และปรับอากาศมีการเปิดโล่งโล่งขนาดใหญ่ภายใน มีทางเดินจ่ายเข้าสู่ร้านย่อย ๆ จากโถงกลาง ทำให้มวลอาคารกลางมีขนาดใหญ่ ความรู้สึกที่ลดทอนขนาดของมวลนี้จึงแทบไม่เกิดขึ้นเลยหากพิจารณาตามหลักการของ Frampton

อย่างไรก็ดีผู้วิจัยคาดหวังไว้ว่า ประเด็นวิธีการแตกรูปทรงออกเป็นมวลด้อยนี้มีความสำคัญหากเปรียบเทียบกับข้ออื่น ทั้งนี้เนื่องจากหลักการการใช้ไวยากรณ์รูปทรงของอาคารในภูมิภาคนี้เช่นประเทศไทย เดิมทีมักจะไม่นิยมสร้างอาคารที่มีขนาดใหญ่โต มีการพาดช่วงกว้างมาก เนื่องจากข้อจำกัดเดิมของการวัสดุในการใช้พาดเป็นคาน นอกจากนี้อาคารที่อ้วนหนา มีการเข้าถึงของแสงที่น้อย และการระบายอากาศที่ทำได้ยาก เราจึงมักพบเป็นอาคารรูปทรงบางอันเป็นรูปแบบคุ้นเคย ซึ่งเมื่อผ่านระยะเวลาบางช่วงหนึ่งทำให้ลักษณะที่วุ่นวายกลายเป็นภาพจำฝังในความรู้สึกนึกคิดว่าสิ่งนี้เกี่ยวข้องกับย่าน

2.3 สำหรับประเด็นการเคารพกลมกลืนต่อบริบทเมืองนั้น เนื้อเมือง (urban fabric) ของเกาะรัตนโกสินทร์มีลักษณะเป็นแบบไร้ระเบียบและเป็นเขตอาคารควบคุมให้ความสูงไม่มากนัก ซึ่งตามหลักการของ Frampton แล้วอาคารทั้งหลายที่ทำการศึกษานี้มีการสร้างให้กลมกลืนไปกับระบบและรูปด้านของถนน มิได้มีลักษณะโดดเด่นหลุดออกจากอาคารโดยรอบและเนื้อเมือง โดยเฉพาะอาคารดิโอลด์สยามพลาซ่า ที่ถึงแม้มีขนาดใหญ่แต่ออกแบบให้ล้อกับอาคารแบบโคโลเนียล-นีโอคลาสสิกโดยรอบ

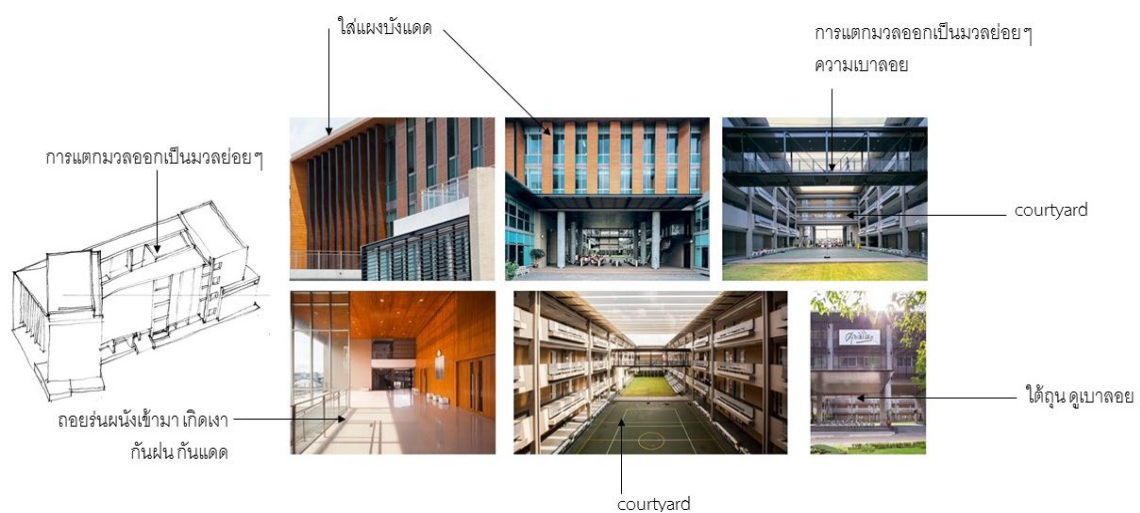
(ภาพ 9.3) อย่างกลมกลืน ในขณะที่อาคารทำเนียบองคมนตรีนั้นรูปด้านอาคารจะล้อไปกับอาคารอาคารประเภทอุโบสถที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมไทยประเพณี (ดูภาพ 5.3) ซึ่งมีวัดอยู่เป็นจำนวนมากในเกาะรัตนโกสินทร์

2.4 การเน้นภาษาศิลปะการก่อสร้าง หรือ tectonic พบว่าการเน้นการปิดล้อมและเปลี่ยนให้เห็นความงามของโครงสร้างอาคาร โดยที่ชัดเจนที่สุดได้แก่ อาคารสุทธีสิริโสภา-โรงเรียนราชินีที่สร้างขึ้นใหม่ และอาคารคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์-ศิลปากร ที่เน้นระเบียบของผนังเป็นจังหวะเส้นแนวตั้งของช่องเปิดและผนังทึบ โดยเฉพาะอาคารคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์นั้นเป็นการเล่นการปิดล้อมของเส้นแนวตั้งของแผงบังแดดที่ยื่นออกมาจากผนังและช่องหน้าต่างของอาคาร ทำให้เกิดความเป็นเยื้องชั้น (layer) หลายชั้น (ภาพ 4) สร้างความลึกในรูปด้าน ไม่เรียบเนียน ส่วนอาคารทำเนียบองคมนตรีมีการใช้ระเบียบของโครงจั่วหลังคาซ้ำ ๆ เพื่อให้เกิดความหมายเชิงสัญลักษณ์ของบ้านไทย อย่างไรก็ตามการใช้ระบบสัญลักษณ์นี้อาจถูกมองได้ว่าเป็นวิธีการที่ตื้นเขินและขาดความลึกซึ้ง ส่วนการเลือกที่จะเปิดเผยโครงสร้าง แม้เป็นโครงสร้างเดิมและผนังเดิมที่ปล่อยให้แสดงสภาพอันขรุขระดั้งเดิมของอาคารเดิมในศาลารัตนโกสินทร์ (ภาพ 8) และในทำนองเดียวกันของนิรสาบางกอกโฮสเทล (ภาพ 10) ที่เลือกเปลี่ยนท้องพื้นชั้นบนให้เป็นเพดานของท้องชั้นล่างซึ่งแสดงตัวตนและความทรงจำของอาคารเดิมก่อนการตกแต่งใหม่ นับเป็นวิธีการอีกประการหนึ่งในการเผยส่วนของอาคารเดิมออกมา ต่างจากการตกแต่งแบบสมัยใหม่ที่มักฉาบผนังเรียบเกลี้ยง

2.5 การวิเคราะห์อาคารว่าคำนึงถึงภูมิอากาศวิทยาหรือไม่นั้น พบว่าอาคารสุทธีสิริโสภา-โรงเรียนราชินีและคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์-ศิลปากร มีการป้องกันแดดโดยการยื่นชายคาแผงบังแดดซึ่งเป็นวิธีที่ดี ในวิลลาพระสุเมรุมีระเบียบยื่นแบบช่องตารางรังผึ้งช่วยป้องกันแสงแดด ส่วนในทำเนียบองคมนตรีมีชายคาที่ยื่นโดยการถอยร่นแนวผนังภายนอกแบบโดยออกแบบให้มีชานโดยรอบ การถอยร่นนี้ช่วยกันแดดและฝน ในขณะที่อาคารสุทธีสิริโสภายังมีการเปิดโล่งและเปิดช่องหน้าต่างให้ลมพัดผ่าน นับเป็นลักษณะที่มีความเป็นภูมิอากาศอย่างเหมาะสมเช่นเดียวกัน

2.6 ในประเด็นผัสนั้น การเลือกใช้วัสดุที่ขบขันเรื่องความรู้สึกแบบดั้งเดิม มีความสัมพันธ์กับการใช้วัสดุพื้นถิ่นพบในอาคารประเภทโรงแรมและเกสเฮาส์ ได้แก่ ฟอรัทวิลล์ เกสเฮาส์ (ภาพ 6) วิลลาพระสุเมรุ (ภาพ 7) และศาลารัตนโกสินทร์ (ภาพ 8) วัสดุ อาทิ ไม้ ไม้ไผ่ อิฐถูกใช้เพื่อปิดล้อมที่ว่างและการตกแต่งรูปด้าน โดยเฉพาะวิลลาพระสุเมรุใช้วัสดุพื้นถิ่นและการทำลวดลายประกอบ เช่น การสานไม้ไผ่ เป็นผนัง และการเรียงอิฐลายก้างปลาในส่วนพื้นทางเดินซึ่งช่วยให้ความรู้สึกทวนกลับไปสู่อดีต

2.7 ในประเด็นองค์ประกอบพื้นถิ่น แม้เป็นหลักการที่ Frampton จะแยกออกมาจากทั้ง 5 ประการข้างต้น แต่การใช้องค์ประกอบพื้นถิ่นบางทีก็มีความคาบเกี่ยวกับผัสนะและประสบการณ์อยู่ในตัว การใช้วัสดุที่ดิบหรือลวดลายจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นก็อาจได้ผัสนะโดยอัตโนมัติ เช่นในฟอรัทวิลล์ฯ (ภาพ 6) มีการนำอาร์ชหรือวงโค้งแหลมมาใช้กับช่องเปิดที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมอิสลามอันเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนโดยรอบป้อมพระสุเมรุ

ภาพ 3 การวิเคราะห์อาคารสุทธีสิริโสภา-โรงเรียนราชินี

ภาพ 4 การวิเคราะห์อาคารคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาพ 5 การวิเคราะห์อาคารทำเนียบองคมนตรี: 5.1 และ 5.2 ทำเนียบองคมนตรี 5.3 อุโบสถวัดพระแก้ววังหน้า
ใช้วัสดุอิฐโชว์แนว

ภาพ 6 การวิเคราะห์ฟอร์ทวิลล์ เกสต์เฮาส์

ภาพ 7 การวิเคราะห์วิลลาพระสุเมรุ

ภาพ 8 การวิเคราะห์โรงแรมศาลารัตนโกสินทร์

ภาพ 9 การวิเคราะห์ดิโอลด์สยามซอปปิงพลาซ่า

ภาพ 10 การวิเคราะห์นिरาสบางกอกโฮสเทล

อาคารทั้งแปดหลังมีการจัดองค์ประกอบอื่น ๆ เพื่อให้เกิดลักษณะความเป็นภูมิภาคนิยมอยู่บางประการ นอกจากการแยกมวลย่อย ๆ ซึ่งถือเป็นการแสดงความเคารพกลมกลืนต่อสภาพเมืองพอสมควรแล้ว ยังมีการใช้องค์ประกอบที่เอื้อต่อภูมิอากาศของเขตร้อนชื้น และมีการเปิดที่ว่าง open court รวมถึงการยกตัวอาคารบางส่วนให้เกิดความเบาลอย แม้บางตัวอย่าง เช่น อาคารสุทธสิริโสภา-โรงเรียนราชินีจะมีการใช้เครื่องปรับอากาศในส่วนเรียนเป็นหลัก แต่ในส่วนกลางหรือส่วนกิจกรรมก็ยังมีอาคารที่ว่างภายในซึ่งสอดคล้องกับเรื่องการใช้นามธรรมของ Frampton องค์ประกอบพื้นถิ่นความทรงจำและความโหยหาอดีต ที่สามารถสร้างภาษาแห่งความคุ้นเคยหรือสำนึกแห่งถิ่นที่ ผ่านทางการจัดรูปด้าน แต่ถึงแม้วัสดุที่อาคารประเภทนี้เลือกใช้จะเป็นวัสดุสมัยใหม่เกือบทั้งสิ้นก็ตาม แต่การเลือกใช้จังหวะและภาษาที่ลดทอนความเรียบหรือรูปทรงบริสุทธิ์ (abstract form) ก็นับว่าสอดคล้องกับทฤษฎีของ Frampton

ในอาคารประเภทโรงแรมนั้น เนื่องจากการวางผังในหลายแห่งเป็นการปรับใช้อาคารเก่า ทำให้การวิเคราะห์เน้นหนักไปที่การใช้ภาษาสถาปัตยกรรมและการเลือกใช้วัสดุปิดผิว ซึ่งพบว่ามีการใช้ลูกเล่นทางเปลือกอาคาร ทั้งวิธีและวัสดุในลักษณะเลียนแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวิลล่าพระสุเมรุ ที่มีการนำเอาวัสดุประเภทไม้ และไม้ไผ่มาบุหรือกรุผนังในส่วนที่สำคัญและยังล้อกันกับรูปแบบสถาปัตยกรรมของป้อมพระสุเมรุและป้อมมหาकाพอันเป็นโบราณสถานสำคัญของบริบทพื้นที่ใกล้เคียงอีกด้วย นอกจากนี้พื้นทางเดินก็ยังเลือกใช้การคาดด้วยอิฐที่ดูเป็นพื้นถิ่นอย่างมีนัยสำคัญมากกว่า ในขณะที่ฟอร์ทวิลเลจเฮาส์กลับเป็นการใช้วัสดุต่าง ๆ แบบผิวเผิน ขาดความเป็นเนื้อแท้ และในบางส่วนมีการตกแต่งประดับประดาประมาทจนทำให้ดูขบขันและขาดคุณค่า (kitsch) อนึ่งการเลือกวิธีสร้างอัตลักษณ์โดยการตกแต่งผิวหรือใช้องค์ประกอบมาประดับในอาคารหลายหลังในกรณีศึกษานี้ก็น่าจะเป็นไปได้ว่าเป็นผลมาจากมาจากข้อจำกัดในด้านงบประมาณ ที่การออกแบบเชิงรูปทรงนั้นจะสิ้นเปลืองมากกว่าการตกแต่งผิวหรือการประดับตกแต่ง

ในส่วนอาคารสำนักงานราชการ ทำเนียบองคมนตรี มีการวางผังและการยืม การลดรูป และการหิบบิรมิใช้ภาษาสถาปัตยกรรมจากท้องถิ่น โดยดึงเอาบุคลิกเชิงนามธรรมของอาคารประเภทอุโบสถมาใช้ ซึ่งมีการใช้ระเบียงเสารายที่สื่อสารถให้เข้าใจถึงอัตลักษณ์แห่งถิ่นที่ได้ดี และถึงแม้จะเป็นอาคารที่ใช้เครื่องปรับอากาศในทุกส่วน แต่ก็สามารถที่จะสร้างความรู้สึกความเป็นสถาปัตยกรรมเขตร้อนได้ด้วยการใช้การจัดรูปด้านที่เป็นจังหวะของส่วนทึบและส่วนเปิดที่เป็นกระจกที่มีการถอยร่นอย่างเป็นจังหวะ (ภาพ 5.1) ซึ่งเอื้อให้เกิดเงาหรือการบังแดดได้และยังสร้างความคุ้นเคยจากระเบียงดังกล่าวที่มีใช้กันอยู่ในอาคารทางศาสนา (ภาพ 5.3) โดยทั่วไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเกาะรัตนโกสินทร์

ในส่วนอาคารพาณิชย์กรรมที่มักเน้นสร้างความเฉพาะแห่งถิ่นที่นั้น แต่การที่ดิโอลด์สยามซอปปิงพลาซ่าเลือกใช้ภาษาสถาปัตยกรรมแบบกึ่งโคโลเนียลและใช้สีสันจัดจ้านเป็นองค์ประกอบของรูปด้าน ถึงแม้มิใช่เป็นงานสถาปัตยกรรมไทยพื้นถิ่นแบบเรือนชาวบ้านหรือแบบไทยประเพณี แต่ก็เป็นการปลุกเร้าแบบที่อาคารดั้งเดิมบริเวณนี้เคยเป็นมาก่อน ซึ่งในส่วนที่น่าสนใจและไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการออกแบบให้มีความเป็นภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ในแง่กายภาพแต่มีความน่าสนใจและสามารถนำไปพัฒนาต่อได้ คือการที่ตั้งชื่อโครงการว่า ดิโอลด์สยาม (the Old Siam) ซึ่งแปลได้ว่า “สยามเดิม” นั้นถือเป็นนโยบายเชิงวาทกรรมโฆษณา หรือการตลาดที่ต้องการของเจ้าของโครงการเพื่อใช้วิธีการบางประการในการเชื่อมโยงเข้ากับความทรงจำ กาลเวลา และการโหยหาอดีต เพราะชื่อสยามนั้นมีนัยทางความทรงจำ ความเก่าแก่และสร้างภาพจำเชิงโรแมนติก และแม้ว่าในความเป็นจริงการเริ่มต้นแนวคิดโครงการเรื่องหลักสามารถใช้ในการควบคุมภาพรวมผลงานโดยรวมให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ถึงกระนั้น

ผลงานชิ้นสุดท้ายของโครงการดังกล่าวกลับมิได้สะท้อนออกมาได้ดีเท่าที่ควร การตกแต่งที่ใช้โดยเฉพาะสีสันทันและองค์ประกอบที่ปรากฏทั่วไป (เช่น เสา บัวปูนปั้น ที่นับว่าไม่สอดคล้องตรง ๆ กับรูปแบบโคโลเนียลแบบอาคารเก่าที่เป็นประวัติศาสตร์ดั้งเดิมของพื้นที่แห่งนี้) ซึ่งก็อาจก่อให้เกิดปัญหามากกว่าการส่งผลดี เนื่องจากทฤษฎีการวิเคราะห์ตามทฤษฎีของ Frampton แล้วการเลือกรูปแบบลักษณะชิ้นแยกย่อย (fragment) ในอาคารสมัยปัจจุบันโดยขาดการอ้างอิงที่ดีหรือขาดความระมัดระวัง อาจพิจารณาได้ว่าเป็นงานตกแต่งแบบฉาบผิว (pastiche) เป็นการลดคุณค่าตัวสถาปัตยกรรมซึ่งผู้ออกแบบควรหลีกเลี่ยง

การอภิปรายผล สรุป และข้อเสนอแนะ

พบว่าทฤษฎีของ Frampton มีสาระสำคัญแบ่งได้เป็นสองส่วน คือ ประการที่หนึ่ง ให้สร้างสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ แต่ต่อต้านอุดมคติสถาปัตยกรรมสากล (The International Style) ประการที่สอง สร้างความเป็นถิ่นที่ซ่อนลงไปในสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ แต่มิใช่การทำซ้ำรูปแบบพื้นถิ่นโดยตรง โดยให้ลดทอนรูปทรงเรขาคณิตบริสุทธิ์ที่ดูแข็งแบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ประเด็นสำคัญคือ อาคารที่ศึกษาจำนวนหนึ่งอาจเข้าเกณฑ์บางข้อของทฤษฎีภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์แต่ก็อาจไม่ทุกข้อ คืออาจไม่จำเป็นต้องมี “หน้าตาเป็นท้องถิ่น” หรือกล่าวโดยง่ายว่าอาจดูไม่ออกได้ในทันทีว่ามีอัตลักษณ์ท้องถิ่น ซึ่งเป็นข้อสำคัญซึ่งอาจแตกต่างจากทฤษฎีของนักวิชาการที่เสนอแนวคิดอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยท่านอื่นที่เน้นองค์ประกอบแบบรูปธรรมเพื่อให้ดูออกว่ามีความเป็นท้องถิ่น แต่สำหรับของ Frampton จะโน้มเอียงไปทางการใช้นามธรรมสอดแทรกที่แยบยล ดังนั้นการวิเคราะห์อาคารตัวอย่างทำให้สามารถสังเคราะห์แนวทางเพื่อการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยอย่างมีอัตลักษณ์และมีความร่วมสมัยโดยอ้างอิงกับทฤษฎีของ Frampton ได้ดังนี้

1. “ทำขนาดสัดส่วนให้เล็ก หรือการย่อขนาดอาคารลง หลีกเลี่ยงการใช้รูปทรงที่เป็นอย่างประติมากรรม”: ประเด็นเรื่องขนาดสเกลของอาคาร อาคารในประเทศไทยควรแตกมวลออกเป็นอาคารย่อย ๆ และมีความบางเพื่อให้สามารถระบายอากาศได้ ซึ่งผลทางทัศนศิลป์คือความดูเบา นบอบ ดูไม่สะดุดหรือดูโดดเด่นจากอาคารอื่น ๆ โดยทั่วไป

2. “ทำอย่างเคารพ-กลมกลืน ทั้งที่ตั้งและอาณาเขตและการสอดคล้องกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม ไม่แข็งหรือโดดจากบริบทโดยรอบ”: ตามที่ Frampton ระบุให้สร้างอาคารแบบเคารพ-กลมกลืนกับบริบทนั้น แม้ขึ้นกับที่ตั้งจำเพาะอาคารนั้น ๆ แต่ก็ควรพิจารณาที่ตั้งหรือย่านโดยที่ให้สอดคล้องกับท้องถิ่นนั้น ๆ โดยเฉพาะแม้เป็นเกาะรัตนโกสินทร์เองที่ประกอบด้วยพื้นที่สำคัญแต่ยังมีพื้นที่บางส่วนเน้นเพื่อการท่องเที่ยว ดังนั้นการสร้างจุดเด่นในเชิงรายละเอียดของรูปด้านก็ยังสามารถทำได้และทำให้เกิดความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวอีกด้วย

3. “ให้ความสำคัญแก่การลงลึกในศิลปะรายละเอียดของส่วนประกอบ (tectonics) มากกว่าการสร้างรูปทรงบริสุทธิ์ที่เรียบเกลี้ยง (pure form)”: การสร้างรายละเอียดของการปิดล้อมโดยการสะท้อนรายละเอียดสามารถทำได้ เช่น การใช้ผนังสานด้วยไม้ไผ่ การก่ออิฐโดยใช้ระเบียบของพื้นดิน ระเบียบที่มีลักษณะพูนและอาคารที่โปร่งเบาจากการใช้เสาถอยหรือแผงบังแดดที่สามารถลดความเรียบเกลี้ยงของรูปทรงกล่อง

4. “คำนึงถึงภูมิอากาศวิทยา (climatology) ปัจจัยกายภาพที่ตั้ง แสงแดดและสภาพภูมิประเทศ และหลีกเลี่ยงการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ”: การใช้รูปทรงอาคารแบบบางและกระจายมวล สามารถเพิ่มการระบายอากาศได้ในอาคารที่มีได้ติดตั้งเครื่องปรับอากาศ ในขณะที่แผงบังแดด ระเบียงและชายคา นอกจากจะตอบสนองต่อภูมิอากาศแล้ว ลักษณะรูปทรงและบุคลิกอาคารที่มีส่วนประกอบทั้งสามประการยังสามารถสื่อถึงอัตลักษณ์ที่เฉพาะของไทย

5. “คำนึงถึง ผัสสะ และประสบการณ์มนุษย์”: เนื่องจากในนัยหนึ่ง Frampton ต้องการสร้างสภาวะที่ตรงกันข้ามกับวิถีคิดของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่เน้นการใช้ผนังฉาบเรียบปราศจากวัสดุปิดผิว สำหรับประเทศไทยปัจจุบันมีวัสดุมากมาย ผู้ออกแบบจึงควรเลือกว่าวัสดุที่สะท้อนวัฒนธรรมดั้งเดิมเข้ามาเป็นส่วนประกอบ เช่น อิฐดินเผา ไม้ไผ่ แต่ก็ไม่จำเป็นต้องใช้กับอาคารทุกส่วน อาจเน้นเฉพาะบริเวณที่สามารถสัมผัสใกล้ชิดได้ ฉะนั้นสำหรับอาคารที่เน้นอัตลักษณ์ในแง่ผัสสะหรือผิวสัมผัสสามารถทำได้ทั้งผิวผนังภายนอกและภายในอาคาร โดยการเลือกใช้วัสดุที่มีความแตกต่างหลากหลาย แม้แต่การเปลือยผิวอาคารเดิม การบุหรือกรุกระเบื้อง หรือลวดลายราวระเบียง เป็นต้น

6. “นำองค์ประกอบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่จากท้องถิ่นบริเวณโดยรอบมาใช้ แต่มีข้อแม้ว่าต้องผ่านกระบวนการ “ปรุงใหม่” ด้วยการหยิบยืมหรือการปรับให้เป็นนามธรรม ให้เหมาะสมกับโจทย์นั้น ๆ และมีความทันสมัย”: ทำได้โดยการนำองค์ประกอบเช่น การยื่นชายคายาว การมีใต้ถุน การสร้างความเบาลอยด้วยลูกเล่นอย่างชาน ระเบียงทางเชื่อม การเปิด courtyard และการใช้วัสดุท้องถิ่น

กลวิธีสร้างนามธรรมถูกนำมาใช้มากในกลุ่มตัวอย่างเป็นผลมาจากความต้องการที่จะสื่อสารอัตลักษณ์โดยไม่ลอกของเก่า โดยใช้วัตถุที่สะท้อนอารมณ์และความทรงจำหรือภาพจดจำเก่า ๆ โดยเฉพาะในสถานที่ท่องเที่ยว เช่น การตกแต่งด้วยสีสันทัน

และองค์ประกอบที่ยึดโยงกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ อาทิ ในชุมชนอิสลามของกรุงเทพมหานครในกรณีที่เกิดคือการใช้อารมณ์สำหรับการทำช่องเปิด และนอกจากนี้ยังมีการสร้างโครงเรื่องสะท้อนความทรงจำโดยหาอดีตเพื่อให้ควบคุมภาพรวมในการออกแบบและการเลือกใช้อุปกรณ์ประกอบต่าง ๆ ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน เช่นในกรณีดีโอดสยามพลาซ่าและวิลล่าพระสุเมรุ เป็นต้น

ตาราง 1 ตารางเปรียบเทียบหลักการสถาปัตยกรรมภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ Frampton กับรูปแบบที่พบในเกาะรัตนโกสินทร์

ลำดับ	ประเด็น	ทฤษฎีภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์ของ Frampton	ลักษณะเฉพาะในเกาะรัตนโกสินทร์
1	มวล	ทำขนาดสัดส่วนให้เล็ก หรือการย่อมวลอาคารลง	การแตกรวมอาคาร ทำให้บาง ระบายอากาศ ดูเบา นบอบ ไม่โดดจากบริบท
2	ความสัมพันธ์กับบริบท	ทำอย่างเคารพ-กลมกลืน กับสิ่งแวดล้อม	สอดคล้องกับที่ตั้งหรือบริบทในแต่ละย่าน เน้นสนองการท่องเที่ยว
3	Tectonic	ลงลึกใน tectonics มากกว่าการสร้างรูปทรงบริสุทธิ์ที่เรียบเกลี้ยง	เน้น tectonic ในการปิดล้อม เช่น การใช้ผนังสานด้วยไม้ไผ่ การก่ออิฐลาดลายระเบียบ เสาลอย แผงบังแดด
4	รูปทรงกับภูมิอากาศ	ออกแบบคำนึงถึงภูมิอากาศวิทยา ปัจจัยกายภาพที่ตั้งแสงแดดและสภาพภูมิประเทศ	รูปทรงบาง แยกกระจายมวล ให้ระบายอากาศ ใช้แผงบังแดด ระเบียบและชายคา ที่สุดเป็นการสร้างรูปทรงและบุคลิกอาคารที่สื่อถึงอัตลักษณ์เขตร้อนชื้น
5	ผัสสะ	คำนึงถึง ผัสสะ และประสบการณ์มนุษย์	ใช้วัสดุจากพื้นถิ่นปรับปรุงใหม่ เน้นเฉพาะบริเวณที่สัมผัสใกล้ชิด เช่น อิฐดินเผา ไม้ไผ่ การเปลี่ยนผิวอาคารเดิมทั้งภายนอกและภายใน
6	การเชื่อมโยงประกอบจากสถาปัตยกรรมพื้น	เชื่อมโยงประกอบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่จากท้องถิ่น ผ่านกระบวนการ “ปรับปรุง” แบบนามธรรมแต่คงความทันสมัย	ออกแบบเชิงไวการณณ์ เช่น การยื่นชายคายาว การมีใต้ถุน ความเบาโดยใช้งาน ระเบียบทางเชื่อม courtyard วัสดุท้องถิ่น
7	สะท้อนวัฒนธรรมกลุ่มย่อย	(การขยายความเพิ่มเติม“นามธรรม” ของ Frampton)	การตกแต่งด้วยสีและองค์ประกอบที่ยึดโยงกับวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ชุมชนอิสลามมีการใช้อารมณ์
8	ระดับความเข้มข้นการแทรกแบบภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์	(การขยายความเพิ่มเติม“นามธรรม” ของ Frampton)	หน้าตาไม่เป็นพื้นถิ่น แต่ “สอดคล้อง” รหัสความเป็นภูมิภาคนิยมในระดับต่างกัน เข้ม กลาง และแบบเจือจาง ความจำเป็นและเกณฑ์ขึ้นอยู่กับประเภทอาคาร
10	ความทรงจำ	(การขยายความเพิ่มเติม“นามธรรม” ของ Frampton)	สร้างวาทกรรมใหม่ในการตั้งชื่อ สร้างtheme สร้างวาทกรรม
9	จุดด้อย (ควรปรับปรุง): ความเด่น ปะทะสายตาของเปลือกอาคาร/รูปด้าน	(การขยายความเพิ่มเติม“นามธรรม” ของ Frampton)	การทำแต่เพียงเปลือกหุ้ม โดยมุ่งแต่เพียงให้รูปด้านโดดเด่นปะทะสายตาอย่างขาดความละเอียดลึกซึ้ง(Kitsch)
11	จุดด้อย (ควรปรับปรุง): การตกแต่งอย่างน่าขบขัน ขาดคุณค่า	(การขยายความเพิ่มเติม“นามธรรม” ของ Frampton)	การตกแต่งประดับประดาอย่างฉาบฉวย (pastiche) ขาดความลึกซึ้งอาจก่อให้เกิดการลดคุณค่าสถาปัตยกรรมจนดูตลกขบขัน

การที่อาคารกลุ่มตัวอย่างมีรายละเอียดความเป็นภูมิภาคนิยมแตกต่างจากอาคารในยุคก่อนหน้านั้นจะเป็นผลมาจากกระแสการแสวงหาอัตลักษณ์หลัง พ.ศ. 2510 โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีความเข้มข้นขึ้นในช่วงเวลาหลัง พ.ศ. 2520 เห็นได้จากวาทกรรมของกลุ่มอนุรักษ์นิยม (วิลลิสท์ หรยางกูร, 2529) และยังได้รับอิทธิพลจากกระแสการท่องเที่ยวร่วมด้วย โดยผู้ออกแบบหรือเจ้าของอาคารทำให้สถาปัตยกรรมเป็นส่วนหนึ่งของสินค้า โดยใช้วิธีออกแบบให้เกิดอัตลักษณ์ของภูมิภาคที่เข้มข้นมากขึ้นจนถึงน้อยเป็นขั้น ๆ โดยเลือก “สอดคล้อง” รหัสความเป็นภูมิภาคนิยมในระดับต่างกัน อาทิ ที่เจือจางอย่างเช่น นิราศบางกอกที่มีพื้นที่จำกัดให้ทำได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น และระดับกลางอย่างฟอร์ทวิลส์เกสท์เฮ้าส์ จนถึงระดับเข้มข้นสูงอย่างในวิลล่าพระสุเมรุ

อย่างไรก็ดี ประเด็นอีกเรื่องหนึ่งที่ต้องนำมาพิจารณาทำความเข้าใจด้วย คือการใช้แต่เพียงเปลือกหุ้มแต่มุ่งให้เด่นปะทะสายตาโดยที่มิได้มีความละเอียดลึกซึ้ง เช่น ฟอร์ทวิลส์เกสท์เฮ้าส์ ซึ่งพบอีกว่ามีสาเหตุจากความจำกัดในเรื่องงบประมาณ

ประเด็นที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือเรื่องการใช้ชื่อ เช่น โครงการอย่างดิโอลด์สยามซอปปิงพลาซ่า ที่นอกจากใช้รูปแบบอาคารย้อนยุคสู่อดีตแล้วยังสร้างวาทกรรมใหม่ในการตั้งชื่ออีกด้วย ในงานประเภทสถาบันอย่างสถาบันการศึกษานั้น มีการตระหนักถึงการใช้องค์สถาปัตยกรรมมากกว่าอาคารชนิดอื่น โดยมีใช้การนำเอารูปแบบพื้นถิ่นมาใช้โดยตรง แต่เป็นการพยายามสร้างนามธรรมและการสื่อความหมายให้วนเวียนถึงโดยการลดรูปและปรุงองค์ประกอบขึ้นใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทำเนียบองคมนตรี ในขณะที่โครงการต่าง ๆ พยายามออกแบบตกแต่งเพื่อสร้างอัตลักษณ์ ซึ่งในกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาพบว่าความพยายามที่ขาดความลึกซึ้งเกี่ยวกับเนื้อหาของความเป็นท้องถิ่นและวิถีออกแบบ ก็อาจก่อให้เกิดการลดคุณค่าสถาปัตยกรรมจนดูตลกขบขันได้ อย่างไรก็ตาม การที่อาคารประเภทสถาบันจะมุ่งสร้างไวยากรณ์ที่เป็นเอกลักษณ์ตามแนวการประยุกต์การวางผังการจัดมวล และการสร้างภาษาสถาปัตยกรรมด้วยองค์ประกอบที่เข้มข้น (ใช้รายละเอียดระดับมวลและปริมาตร การทำระบบระเบียบผังบังแดด เช่นในอาคารสถาปัตยกรรมศาสตร์ ศิลปากรฯ) ในระดับที่ลึกซึ้งกว่าการออกแบบตกแต่งอาคารทางพาณิชย์กรรมที่มักจะเน้นการตกแต่งรายละเอียด การใช้วัสดุสีสันทัน ก็เป็นเพราะความจำเป็น ความสำคัญของประเภทและตัวอาคารนั้น ๆ และระดับความเคร่งครัดในการออกแบบ

เอกสารอ้างอิง

- คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2527). **เอกสารวิชาการและสรุปผลการสัมมนา เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. (2547). **มรดกความงามของสภาพแวดล้อมท้องถิ่นไทย**. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง.
- คมสัน อธิราชวงศ์. (2548). การกลายความคุ้นเคยในสถาปัตยกรรมร่วมสมัย ที่มีผลต่ออัตลักษณ์พื้นถิ่นใหม่: กรณีศึกษาภูมิภาคเอเชียอาคเนย์” **วารสารวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่** 1(1): 158-173.
- ชาตรี ประทีปนันทการ. (2552). **ศิลปะ สถาปัตยกรรมคณะราษฎร สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์**. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.
- ชาตรี ลดาวัลิตสกุล. (2538). สถาปัตยกรรม จิตตะวันออกในร่างสากล. **วารสารสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์** 12(45), 58-60.
- นวนัฐ โอศิริ. (2548). ภูมิภาคนิยมเชิงวิพากษ์: ในงานภูมิทัศน์เมืองเขตร้อนชื้น. **วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ฉบับงานบริการวิชาการสู่สังคม ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**. 1(2548): 51.
- พัฒนา กิตติอาษา. (2546). **ท้องถิ่นนิยม: Localism**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: กองทุนอินทร์-สมเพื่อการวิจัยทางมานุษยวิทยา.
- วิญญู อาจรัชชา. (2560). สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ภายใต้โลกาภิวัตน์และท้องถิ่นภิวัตน์. ใน **วิลลิสท์ ทรายางกูร (บรรณาธิการ), เป็ดมิติเอกลักษณ์ สถาปัตยกรรมสมัยใหม่** (หน้า 145-173). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิลลิสท์ ทรายางกูร และคนอื่น ๆ. (2536). **พัฒนาการความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม อดีต ปัจจุบัน และอนาคต**. กรุงเทพฯ: สมาคมสถาปนิกสยาม.
- วิลลิสท์ ทรายางกูร. (2529). ปัญหาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรม. **วารสารสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์** 12(1), 74-79.

- วิวัฒน์ เตมียพันธ์. (2524). รายงานการวิจัยปีการศึกษา เรือนเครื่องผูกขาวนา (โรงนา) ที่หมู่ 1 ตำบลคอกกระบืออำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร. กรุงเทพฯ: ทริบเพิ้ล กรุป.
- วิวัฒน์ เตมียพันธ์. (2525). ความสำคัญของสถาปัตยกรรมท้องถิ่น. เอกสารอัดสำเนา.
- วีระ อินพันทัง. (2545). รายงานการวิจัย เหย้าเรือนพื้นบ้านย่านตะวันตก. เอกสารอัดสำเนา.
- ศรีศักดิ์ พัฒนาคิน. (2545). ทศนคติต่อที่ว่าง อัตลักษณ์ที่ซ่อนเร้นในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเอเชียร่วมสมัย. วารสารวิจัยและสาระสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 1, 129-153.
- อรศิริ ปาณินท์ และคนอื่น ๆ. (2527). รายงานวิจัยลักษณะอาคารพักอาศัยย่านคลองบางกอกน้อย. กรุงเทพฯ: คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เอกรินทร์ พึ่งประชา. (2545). สถาปัตย์อุจาดสะท้อน 'ความเป็นไทย' อย่างศรีธนญชัย' ทศนวิพากษ์ของ ดร. สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. ศิลปวัฒนธรรม. 23(11), 33.
- Eggner, K. (2002). Placing resistance: A critique of critical regionalism. *Journal of Architectural Education*. 55(4), 228-237.
- Fathy, H. (1973). *Architecture for the poor: An experiment in rural Egypt*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Frampton, K. (1992). *Modern architecture: A critical history*. London: Thames and Hudson Ltd.
- King, R. (2006). Nation, anti-Nation, and the hazards of heritage. **เอกสารประกอบการประชุมวิชาการนานาชาติ สถาปัตย์ปราชญ์ สถาปัตยกรรมในดินแดนสุวรรณภูมิ**. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- Noobanjong, K. (2003). *Power, identity, and the rise of modern architecture: From Siam to Thailand* PhD., University of Colorado at Denver, Denver, USA.
- Rudofsky, B. (1964). *Architecture without architects: A short introduction to non-pedigreed architecture*. New York: Doubleday & Company.
- Thaveeprungsripor, P. (2546). Ruan Thai: An Aesthetic of Femininity?. ใน *เทิดศักดิ์ เทศะกิจจจร (บรรณาธิการ)*. **ภูมิปัญญาสถาปัตยกรรม**. (หน้า 67-96). กรุงเทพฯ: ศูนย์ตำราและเอกสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Tzonis, A., and Lefaivre, L. (2003). *Critical regionalism: Architecture and identity in a globalized world*. London: Routledge.